

آنسکام و برنامه‌ی سلاح‌های میکروبی عراق و اثرات آن بر نظام کنترل تسلیحات^۱

استفان بلک^۱

پیشگفتار

یکی از معضلات در زمینه‌ی خلع سلاح و کنترل تسلیحات، بازرسی سلاح‌های میکروبی است. با وجود این که بیست و پنج سال پیش با انعقاد کنوانسیون سلاح‌های میکروبی این نوع تسلیحات منع شده‌اند، ولی این کنوانسیون فاقد سازوکار بازرسی است. کشف برنامه‌ی گسترده و متنوع سلاح‌های میکروبی عراق، پیشرفت در نظام بازرسی از سلاح‌های میکروبی را تقویت کرد. انجام بازرسی و تفحص پیرامون برنامه‌های سلاح‌های میکروبی عراق، اولین تلاش جامعه‌ی بین‌المللی در زمینه‌ی کنترل تسلیحات در طول تاریخ است. تحقیقات و تلاش‌های آنسکام^۲ در این مورد مبین مشکلات و احتمالات موفقیت در این‌گونه بازرسی‌ها می‌باشد.

اقدام‌های سازمان ملل در عراق تقریباً شامل تمامی انواع بازرسی‌های متصور برای کنوانسیون سلاح‌های میکروبی می‌گردد که شامل نظارت بر اطلاعات، نظارت از راه دور، اقدام‌های بازرسی در محل و نظارت دایمی می‌باشد. آنسکام با اجرای تکنیک‌های بازرسی

۱. استفان بلک، عضو کمیسیون ویژه‌ی سازمان ملل "آنسکام" است.

2. United Nations Special Commission (UNSCOM)

سلاح‌های میکروبی، دست‌آوردها و ناکامی‌ها را نشان داد. به ویژه، تلاش‌های آنسکام در عراق، اهمیت و ارزش رهیافت سامان یافته برای نظام بازرسی سلاح‌های میکروبی را نسبت به اتکا به ابزارهای مجزای بازرسی نشان داد.

با استفاده از راهبرد بازرسی چندجانبه، آنسکام ثابت نمود که احتمال کشف یک برنامه‌ی سلاح‌های میکروبی کاملاً غیرآشکار و مخفی وجود دارد. در پی کشف برنامه‌ی سلاح‌های میکروبی عراق، آنسکام در تلاش است تا دامنه‌ی کامل برنامه را به منظور انهدام آن تعیین کند.

کمیسیون ویژه‌ی سازمان ملل (آنسکام)

در سال ۱۹۹۱ شورای امنیت قطعنامه‌ی شماره‌ی ۶۷۸ را تصویب نمود. طبق مفاد این قطعنامه، در پی خروج عراق از کویت، شرایط آتش‌بس ایجاد گردید. شرط اصلی آتش‌بس، انهدام سلاح‌های هسته‌یی، شیمیایی و میکروبی و سیستم‌های پرتاب موشک‌های بالستیک آنها تحت نظارت بین‌المللی، تعیین گردید.

قطعنامه‌ی ۶۸۷ به طور خاص از عراق می‌خواهد تا ضمن اعلام موجودی‌ها "بدون قید و شرط و تحت نظارت بین‌المللی با انهدام یا خروج تمامی سلاح‌های شیمیایی و میکروبی و ذخایر عوامل و تمامی سیستم‌های فرعی مربوطه و اجزا و تمامی تأسیسات مربوط به تحقیقات، توسعه، تولید و پشتیبانی موافقت نماید".^(۲) علاوه بر این عراق، بدون قید و شرط نسبت به منع استفاده، توسعه، ساخت یا دست‌یابی اقلام ممنوعه، متعهد شده است (قطعنامه ۶۸۷).

قطعنامه‌ی ۶۸۷ هم‌چنین خواستار ایجاد "کمیسیون ویژه" گردید که هدف از آن بررسی اظهارنامه‌های عراق و تعیین اماکن دیگر توسط خود آنسکام و اجرای فوری بازرسی‌ها در محل در مورد توانمندی‌های میکروبی، شیمیایی و موشکی می‌باشد. آنسکام اجازه یافت تا سایت‌های گروه دوم را بدون اطلاع قبلی مورد بازرسی قرار دهد. در نتیجه، کمیسیون قادر شد تا اظهارنامه‌های عراق را مورد تفحص و بازرسی قرار داده و مبادرت به انجام بازرسی‌ها برای کشف اقلام یا فعالیت‌های اعلام نشده نماید.

در آغاز اجرای فعالیت، آنسکام از قدرت و حقوق گسترده‌یی برای اجرای دستورالعملش برخوردار شد که عبارتند از:

- آزادی حرکت نامحدود بر خاک عراق بدون اخطار قبلی،
- حق دسترسی نامحدود به هر سایت یا تأسیساتی برای انجام بازرسی در محل ... بدون در نظر گرفتن موقعیت سایت یا تأسیسات در رو یا زیرزمین،
- حق درخواست دریافت و بررسی و گرفتن کپی از هر سند، داده یا اطلاعات و ... که مربوط به فعالیت‌های آنسکام باشد،
- حق نمونه برداری و تجزیه و تحلیل هرکدام از آنها و نیز حق خارج کردن نمونه‌ها برای تجزیه و تحلیل در خارج از سایت (پرزدک‌واییار ۱۹۹۱)،

با توجه به ماهیت موضوع‌ها، مقرر گردید تا عراق در مورد برنامه‌های سلاح‌های کشتار جمعی و موشک‌های بالستیک، اطلاعات زیر را ارائه نماید: "افشای نهایی و تمام و کمال کلیه جنبه‌های برنامه‌های توسعه‌ی سلاح‌های کشتار جمعی و موشک‌های بالستیک ... و تمامی موجودیت‌های این تسلیحات، اجزا و اماکن و تأسیسات تولیدی" (۳). منظور از ضرورت توصیف کامل فعالیت‌های مربوط به سلاح‌های کشتار جمعی، تهیه یا فراهم نمودن اساسی برای ارزیابی میزان پای بندی عراق به درخواست‌های خلع سلاح می‌باشد.

دستورالعمل آنسکام و تعهدات عراق به وضوح در قطعنامه‌های شورای امنیت تصریح شده‌اند. مهم‌ترین نکته این است که از عراق خواسته شد تا کلیه سلاح‌های کشتار جمعی و برخی سیستم‌های موشک‌های بالستیک را منهدم نماید. علاوه بر این، از عراق خواسته شد تا برنامه‌های مربوط به سلاح‌های کشتار جمعی و موشکی خود را به طور کامل و نهایی ارائه نماید. آنسکام دو وظیفه‌ی مکمل دارد: ابتدا، ضرورت ارزیابی دقیق اظهارنامه‌های عراق در مورد انهدام اقلام اعلام شده و افشای فعالیت‌های ممنوعه؛ دوم، انجام بازرسی به منظور رفع نگرانی‌ها در مورد دقت اظهارنامه‌های عراق و موارد افشا به ویژه در مورد ذخایر احتمالی سلاح‌ها یا موشک‌های اعلام نشده و اطلاعات اعلام شده در مورد برنامه‌های مربوط به سلاح‌های کشتار جمعی.

در آغاز کار، در مورد سلاح‌های میکروبی، آنسکام با دو دیدگاه مواجه بود: ابتدا، طبق

مفاد قطعنامه‌ی ۶۸۷ عراق در آوریل ۱۹۹۱ با ارزیابی اظهارنامه‌های اولیه در مورد فعالیت‌های سلاح‌های میکروبی اعلام نمود که هیچ‌گونه سلاح میکروبی و اقلام ذی‌ربط را در مالکیت ندارد^۱ (دولت عراق ۱۹۹۱)، دومین دیدگاه شامل یکسری نگرانی‌ها از سوی اعضای شورای امنیت بود. درحالی‌که اطلاعات دیگری برای حمایت از دولت‌ها وجود داشت، ولی دست کم در آغاز کار، آنسکام از این اطلاعات بهره‌مند نگردید. (۴)

بازرسی سلاح‌های میکروبی

موارد بازرسی از سلاح‌های میکروبی عراق طی سه مقطع انجام شد که تنها در مواقع نادری با هم تلاقی پیدا می‌کردند. در آغاز، آنسکام درصدد حل و فصل نگرانی‌های مربوط به برنامه‌ی احتمالی سلاح‌های میکروبی عراق بود، چیزی که عراق قویاً انکار می‌کرد. آنگاه آنسکام اقدام به تقویت سیستم نظارت بر تأسیسات و صنایع میکروبی عراق نمود. درنهایت از سال ۱۹۹۴، آنسکام به برنامه‌ی سلاح‌های میکروبی بازگشت و مشاهده نمود که علاوه بر نگرانی‌های مد نظر که هنوز نیز وجود دارند، اطلاعات ذی‌قیمتی در مورد برنامه‌های سلاح‌های میکروبی عراق حاصل شده است.

به منظور ارزیابی دامنه‌ی برنامه‌ی سلاح‌های میکروبی عراق، از جمله انواع و کمیت سلاح‌های میکروبی، آنسکام ابتدا باید به تفحص در مورد اظهارنامه‌های عراق وانجام تحقیقات محدود در مورد سلاح‌های مخفی شده بپردازد. از اوت ۱۹۹۱ تا ۱۹۹۳ آنسکام تلاش نمود تا دامنه‌ی برنامه‌های سلاح‌های میکروبی عراق را تعیین کند. با توجه به انکار صریح هرگونه برنامه‌ی سلاح‌های میکروبی از سوی دولت عراق، اطلاعات محدود در مورد فعالیت‌های این کشور و ماهیت پیچیده‌ی موضوع‌های فنی مربوط به کنترل سلاح‌های میکروبی، آنسکام نتوانست طی این مقطع پیشرفت چندانی داشته باشد.

در اوت ۱۹۹۱، آنسکام اقدام به اولین بازرسی (موسوم به BW-1) از سایت سلمان پاک^۱ نمود. طی این بازرسی بود که عراق برای اولین بار به برنامه‌ی تهاجمی میکروبی اعتراف کرد. دانشمندان عراقی به تیم بازرسی گفتند که از سال ۱۹۸۶ تا اوت ۱۹۹۰ عراق

مبادرت به تحقیقات میکروبی نظامی نمود و این برنامه شامل مقاصد تهاجمی^۱ و دفاعی^۲ بوده است. عراق به تحقیقات خود در زمینه‌ی کلوستریدیوم بوتولینیوم^۳، کلوستریدیوم پرفینگن^۴ و باسیلوس آنتراسیس^۵ اعتراف نمود. دولت عراق تأکید داشت که کارشناسان میکروبی از مرحله‌ی تحقیقات فراتر نرفته‌اند؛ علاوه بر این کلیه‌ی ذخایر عوامل میکروبی در آن زمان نابود شده‌اند.^(۵)

تقریباً در اواخر اولین بازرسی‌ها، عراقی‌ها بذره‌های میکروبی از جمله بروسلس ابورتوس^۶، بروسلا ملیتنسیس^۷، فرانسیسلا تولارنسیس^۸ و شرحی از فعالیت‌ها در زمینه‌ی کلوستریدیوم بوتولینیوم را به تیم بازرسی ارائه کردند. هم‌چنین عراق ذخایر بذر سه عامل جنگ افزار میکروبی باسیلوس سوبتیلیس^۹، باسیلوس سریوس^{۱۰}، و باسیلوس مگاتریوم^{۱۱} را نیز ارائه نمود. مالکیت این عوامل نشانگر تلاش عراقی‌ها به منظور تحقق یک برنامه‌ی وسیع و کامل میکروبی بود.

به وضوح مشخص است که عدم اعلام این ذخایر در اظهارنامه‌های اولیه‌ی عراق ناشی از سوء تفاهم نسبت به مفاد قطعنامه‌ی ۶۸۷ نبوده بلکه بیشتر مبین یک برنامه‌ی واقعی سلاح‌های میکروبی بوده است. در آن زمان مقام‌های عراقی می‌دانستند که ذخایر بذر، بخشی از برنامه‌ی کامل سلاح‌های میکروبی بوده و طبق مفاد قطعنامه‌ی ۶۸۷ نیز جزو موارد ممنوعه می‌باشد.

با وجود این مدارک جدید که با اظهارنامه‌ی اولیه‌ی عراق در مورد نبود سلاح‌های

1. Offensive
2. Defensive
3. Clostridium Botulinum
4. Clostridium Perfingens
5. Bacillus Anthracis
6. Brucellus Abortus
7. Brucella Melitensis
8. Francisella Tularensis
9. Bacillus Subtilis
10. Bacillus Cereus
11. Bacillus Megatrium

میکروبی یا اقلام مربوطه تناقض داشت، آنسکام باز هم نتوانست برنامه‌ی کامل سلاح‌های میکروبی عراق را ثابت نماید؛ به طوری که در گزارش رسمی آنسکام به شورای امنیت در سال ۱۹۹۱ به سادگی چنین تصریح شد: "هیچ سلاح میکروبی یا مدرکی دال بر تسلیحاتی شدن یافت نشد." (۶)

اثبات وجود برنامه‌ی واقعی سلاح‌های میکروبی عراق ابتدا مستلزم عوامل تولیدی و ابزارهای تسلیحاتی شدن بود. دو ماه پس از اولین بازدید از تأسیسات تحقیقاتی سلاح‌های میکروبی در سلمان پاک، دومین تیم بازرسی میکروبی آنسکام مبادرت به بررسی دامنه‌ی فعالیت‌های تحقیقاتی یا تولیدی سلاح‌های میکروبی نمود. شایان ذکر است که ده سایت شامل مراکز داروسازی، بانک خون، تأسیسات تولید واکسن و... وجود داشت که سایت‌ها و تأسیسات تحقیقاتی به طور خاصی طراحی شده بودند تا با ارگانسیم‌های خطرناک کار کنند. پس از بازرسی، آنسکام صرفاً نتوانست گزارش نماید که در مرحله‌ی دوم بازرسی "هیچ‌گونه سلاح یا تأسیساتی برای پر کردن سلاح‌های میکروبی نیافته است". با این وجود برخی از این سایت‌ها واجد توانمندی‌های بالایی برای کاربرد دوگانه بودند. درحالی‌که به نظر می‌رسید که این سایت‌ها منحصراً برای فعالیت‌های ممنوعه‌ی سلاح‌های میکروبی نبودند، ولی برخی سایت‌ها توانمندی انجام فعالیت‌های ممنوعه را داشتند.

ماهیت دو منظوره‌ی سایت‌ها در مرحله‌ی دوم بازرسی‌ها منجر به معضلی شد که می‌توانست بر بازرسی‌های میکروبی تأثیر سوء بگذارد زیرا که وجود شک و توانمندی، به خودی خود، فعالیت‌های ممنوعه را ثابت نمی‌کند. با وجود نگرانی‌ها براساس اطلاعات ارایه شده از سوی دولت‌های حامی و توانمندی محرز عراق، آنسکام نتوانست ثابت کند که عراق یک برنامه‌ی سلاح‌های میکروبی از جمله تولید این نوع تسلیحات را داشته است. لذا در مقابل موارد انکار از سوی عراق مبنی بر نداشتن برنامه‌ی میکروبی ماورای تحقیقات محدود، آنسکام نیز فعالیت خود را متوقف نمود.

طی سال ۱۹۹۲ و بیشتر سال ۱۹۹۳ بازرسی‌های آنسکام در عراق تنها در بخش تحقیقات سلاح‌های شیمیایی پیشرفت داشت. در واقع، در اوایل فعالیت آنسکام، به ویژه در مراکز ذی‌ربط در نیویورک، کارشناسان بازرسی شیمیایی و میکروبی یکی بودند. در سال‌های

۱۹۹۲ و ۱۹۹۳ بسیاری از بازرسی‌ها در محل، با هدف کشف سلاح‌های شیمیایی و میکروبی مخفی شده، انجام شد. درحالی‌که تیم‌های بازرسی موفق به کشف تعداد عظیمی از انبارهای ذخیره‌ی مهمات و تأسیسات ذی‌ربط می‌شدند، بازرسان هیچ سلاح شیمیایی یا میکروبی پنهان شده نیافتند. آنسکام باز هم در گزارش خود نتوانست به هیچ‌گونه تأسیسات سلاح‌های میکروبی یا تأسیسات سلاح‌های تسلیحاتی کردن عوامل میکروبی اشاره کند.^(۷)

نظارت و بازرسی مستمر

در سال ۱۹۹۱، عراق مفهوم "بازرسی دراز مدت" را به عنوان وهن آشکار نسبت به حاکمیت ملی رد کرد. در نهایت عراق در پاییز سال ۱۹۹۳، با اکره با تصمیم شورای امنیت برای اجرای طرح آنسکام برای تداوم نظارت بر پای بندی (مفاد قطعنامه‌ی ۷۱۵-۱۹۹۱) موافقت کرد. پس از پذیرش نظارت دراز مدت در نوامبر ۱۹۹۳، آنسکام شروع به توسعه‌ی اطلاعات و رویه‌ها برای نظارت و بازرسی مستمر^۱ نمود.

هدف از نظارت و بازرسی مستمر حصول اطمینان از عدم احیای برنامه میکروبی نظامی عراق و یا کشف این‌گونه تلاش‌ها بود. لذا، توسعه‌ی سیستمی برای نظارت بر پای‌بندی آینده، طبق مفاد قطعنامه‌های شورای امنیت، مستقیماً کشف و انهدام برنامه‌های میکروبی تهاجمی موجود عراق را به عنوان یک هدف دنبال نمی‌کرد. با این وجود، آنسکام توانمندی مخفی میکروبی عراق را مختومه ندانست ولی عملاً از سال ۱۹۹۳ تا پاییز ۱۹۹۴ هیچ پیشرفتی در کاوش برای علنی ساختن برنامه‌ی سلاح‌های میکروبی تهاجمی عراق حاصل نشد.^(۸)

اجرای نظارت و بازرسی مستمر مستلزم تخصیص مجدد بخش اعظمی از منابع آنسکام بود. تقریباً تحقیقات آنسکام در مورد فعالیت‌های ممنوعه متوقف شد، ولی آنسکام توجه خود را بر تمامی مواد، تجهیزات و تأسیسات اداری کاربرد دوگانه در عراق متمرکز نمود.

به منظور اجرای طرح نظارت و بازرسی مستمر، آنسکام با به‌کارگیری کارشناسان

---

1. Ongoing Monitoring and Verification (OMV)

میکروبی جدید، تیم بازرسی قبلی را تقویت نمود و به این وسیله بازرسان میکروبی از گروه شیمیایی مجزا و یک سازمان مستقل شدند.

با این اقدام تکمیلی، آنسکام برای نظارت دایمی بر توانمندی‌های میکروبی عراق تبدیل به ساز و کارهای بازرسی مستقل و به هم پیوسته شد. با استفاده از شناسایی هوایی، بازرسی در محل، ردیابی مواد و تجهیزات، نظارت از طریق دوربین‌ها، اظهارنامه‌های منظم از فعالیت‌های مربوط به مواد دو منظوره توسط عراق و اطلاعات از طریق منابع خارجی، هدف از اجرای این طرح نظارت کافی بر فعالیت‌های آینده بود.

از آنجا که قبلی از اقلام مرتبط با سلاح‌های میکروبی دو منظوره نیستند، مجموع فعالیت‌های میکروبی محدود گردید. به عنوان نمونه، انجام هرگونه تحقیقات نظامی میکروبی حتی از نوع دفاعی، بدون ارزیابی طرح فعالیت‌ها و کسب مجوز آنسکام، کاملاً برای عراق منع گردید. این منع، شامل هرگونه تحقیقات از سوی کارکنان نظامی و تأسیسات تحت نظارت سازمان‌های نظامی یا فعالیت‌های میکروبی طبقه‌بندی یا محرمانه می‌باشد.^(۹) برخلاف رژیم‌های نظارتی شیمیایی و هسته‌یی، در این زمینه موارد منع، کلی بودند و شامل سلاح‌های میکروبی، ذخایر عوامل و تمامی سیستم‌های فرعی مربوطه می‌گردیدند.

تمرکز مجدد بر برنامه‌ی میکروبی تهاجمی

با تشکیل نظارت و بازرسی مستمر در اواخر سال ۱۹۹۴، توجه آنسکام به برنامه‌ی میکروبی تهاجمی عراق معطوف گردید. به ویژه کمیسیون بر تردیدهای مربوط به برنامه‌ی میکروبی ماورای آنچه عراق در سال ۱۹۹۱ پذیرفته بود، متمرکز شد.

در سال ۱۹۹۴ آنسکام به بررسی شواهد و مباحث مربوط به تردیدها پرداخت. تا آوریل ۱۹۹۵، کمیسیون اثری از برنامه‌ی سلاح‌های میکروبی عراق نیافت. با این وجود سه مدرک وجود داشت که نشان از تولید سلاح‌های میکروبی توسط عراق می‌داد. این مدارک به شرح ذیل می‌باشند:

۱- مجتمع رشد عوامل میکروبی

در سال‌های ۱۹۹۳ و ۱۹۹۴ طبق طرح نظارت و بازرسی مستمر، عراق اظهارنامه‌های خود را در مورد صنایع و فعالیت‌های مشروع میکروبی ارائه نمود. این اظهارنامه‌ها دامنه‌ی وسیعی از فعالیت‌ها و تأسیسات دو منظوره را در بر داشت که شامل آبجوسازی، تولید واکسن و سایت‌های تولید مواد ضدآفات می‌گردید. واردات و مصرف مواد و تجهیزات میکروبی و فعالیت‌های پیش از سال ۱۹۹۱ مشمول موارد اعلام شده بودند. نکته‌ی مهم در این بازرسی‌ها، واردات ۳۹ تن مواد لازم برای رشد^۱ توسط "بخش واردات مواد فنی و علمی"^۲ بود. این بخش تحت کمیسیون صنایع نظامی عراق قرار دارد.^(۱۰)

عراق اعلام نمود که مواد رشد در آزمایشگاه‌های بیمارستان‌ها برای تشخیص بیماری‌ها مورد استفاده قرار گرفته است. برخلاف این مدعی، بیمارستان‌ها تنها بخش ناچیزی از این مواد را در بسته‌بندی‌های کوچک برای کاهش ضایعات استفاده می‌کنند، درحالی که واردات در حجم‌های ۲۵ تا ۱۰۰ کیلوگرمی بودند. به ویژه تنوع این مواد وارداتی موجب نگرانی بیشتر شد، به طوری که آنها نه برای اهداف پزشکی بلکه برای تولید مواد میکروبی از جمله عوامل جنگ افزاری ایده‌آل بودند. درنهایت عراق نتوانست تکلیف ۱۷ تن مواد را معین کند. عراقی‌ها برای رفع نگرانی‌ها شروع به داستان سرایی نمودند ولی تحقیقات کمیسیون، اظهارات آنها را رد کرد. به عنوان نمونه، عراقی‌ها مدعی بودند که مواد مفقود شده در بسته‌بندی‌های اولیه در سال ۱۹۸۹ بین بیمارستان‌ها توزیع گردید و بعدها مواد و تمامی اسناد مربوطه توسط شورشیان پس از جنگ خلیج فارس نابود شدند. شایان توجه است که این مواد بیشتر بین استان‌های شورشی توزیع شده بود و اقدامی برای جایگزینی یا رفع نیاز بیمارستان‌ها به عمل نیامده بود. عراقی‌ها برای حل و فصل این مسایل، محاسبات مدیران فاقد صلاحیت، موارد سرقت، آتش‌سوزی‌ها و دلایل دیگری را برای توجیه مفقود شدن مواد ارائه کردند. تمامی ادعاهای عراق کاملاً با شواهد تناقض داشت و دقت و صحت آنها مورد تأیید قرار نگرفت. بازرسان آنسکام یک سال را صرف بررسی ادعاهای عراقی‌ها نمودند، اما

1. Complex Growth

2. Technical and Scientific Materials Importation Division (TSMID)

سرانجام در بهار سال ۱۹۹۵، سرنوشت این مواد مشخص نشد و عراقی‌ها توجیحی برای آن نیافتند.

۲- الحکم

کمیسیون در مورد فعالیت‌ها و اهداف مواد بیولوژیک موجود در مؤسسه‌ی تولیدی و دور از دسترس الحکم نگران بود. عراق اعلام کرده بود که الحکم یک مؤسسه‌ی تولید و پرورش پروتیین تک سلولی حیوانی^۱ است. این مؤسسه توسط دومین تیم بازرسان میکروبی در سال ۱۹۹۱ مورد بازدید قرار گرفته بود و در آن زمان برای بازرسان آنسکام مشکلاتی ایجاد کرده بود. درحالی‌که تیم بازرسی مدرکی دال بر فعالیت‌های ممنوعه در سایت نیافته بود، ولی گزارش تیم بازرسی مبین عدم تمایل برای ارایه‌ی چک سفید برای صحت فعالیت‌های این مؤسسه بود. تیم BW-2 و بعدها کارشناسان دریافتند که این سایت طوری ساخته شده که ورای یک مؤسسه‌ی تولید و پرورش پروتیین تک سلولی حیوانی است و بیشتر به تأسیساتی برای تولید سلاح‌های میکروبی شباهت دارد.^(۱۱) سایت الحکم با ملاحظات کاملاً محرمانه در یک منطقه‌ی بیابانی ساخته شده بود و کاملاً از نظر امنیتی و نظامی محافظت می‌شد. این سایت از سیستم‌های تهویه‌ی مطبوع پیچیده برخوردار بود، به طوری که در برخی ساختمان‌ها برای ورود و خروج هوا از فیلترهای HEPA استفاده می‌شد. تمامی این ویژگی‌ها نشان می‌داد که کاربرد سایت با آنچه در اظهارنامه‌ها اعلام شده بود، متفاوت است. باوجود این ویژگی‌ها و علایم، عراق کماکان مدعی بود که هدف از این سایت تولید سلول واحد پروتیینی برای خوراک دام است.

۳- تسلیحاتی شدن

علاوه بر مواد رشد باکتری و ویژگی‌های سایت الحکم، آنسکام به تجهیزات و موادی دست یافت که قویاً با تولید سلاح‌های میکروبی ارتباط داشت. عراق چهار ماشین پرکننده برای پروژه‌ی مبارزه با آفات در سایت تحقیقاتی سلمان پاک ایتباع کرده بود که می‌توانست

1. Single Cell Protein (SCP)

برای پرکردن مهمات سلاح‌های میکروبی مورد استفاده قرار گیرد. تا زمانی که کمیسیون به وجود این ماشین‌ها پی نبرده بود، عراق به هیچ وجه ذکری از تحقیقات مبارزه با آفات در سایت سلمان پاک به عمل نیاورده بود. عراق نتوانست مدرکی دال بر نابود شدن این ماشین‌ها طی جنگ ارایه نماید.

آنسکام در سایت سلمان پاک یک اسپری خشک‌کننده کشف کرد که برای خشک کردن یا زدودن باکتری‌های تولید شده در فرماتورها مورد استفاده قرار می‌گیرد. عراق مدعی بود که اسپری‌های خشک‌کننده برای پروژه‌ی مبارزه با آفات، تهیه شده ولی کارشناسان آنسکام دریافته‌اند که تجهیزات از توانمندی تولید ذرات خشک^۱ از سایز ۱ تا ۱۰ میکرو برخوردار است و ذراتی با این سایز کاملاً برای مقاصد میکروبی در امور نظامی کاربرد دارند نه مقابله با آفات نباتی.

در نهایت، کمیسیون کشف کرد که عراق در تلاش بوده تا خصوصاً میکرو ارگانسیم‌های خطرناک را که مصرف واکسنی ندارد، تهیه کند. این‌گونه ارگانسیم‌ها به ویژه برای تولید عوامل سلاح‌های میکروبی مؤثر می‌باشند. با وجود تأیید صادرکنندگان بالقوه، عراق تلاش برای تدارک آنها را رد کرد.

در آوریل ۱۹۹۵، آنسکام توانست کاملاً شک‌ها و نگرانی‌های خود را اعلام نماید. برای اولین بار آنسکام احساس کرد که با توجه به وزن مدارک و شواهد، همراه با ناتوانی و عدم تمایل عراق برای انجام فعالیت‌های مشروع، می‌تواند وجود یک برنامه‌ی میکروبی تهاجمی را در عراق ثابت نماید. آنسکام در گزارش شش ماهه‌ی خود به شورای امنیت سازمان ملل چنین تصریح کرد:

«ارزیابی کمیسیون این است که عراق کلیه‌ی اقلام و مواد لازم برای تولید عوامل جنگ افزار میکروبی را کسب کرده یا درصدد کسب آنها بوده است. با ناکامی عراق برای اثبات وجود این اقلام و مواد برای مقاصد مشروع، تنها این نتیجه حاصل می‌شود که به احتمال قوی آنها برای مقاصد ممنوعه ابتیاع شده‌اند - تولید عوامل برای سلاح‌های میکروبی.» (۱۲)

اول ژوئیه‌ی ۱۹۹۵

از سال ۱۹۹۱ بغداد مدعی بود که برنامه‌ی سلاح‌های میکروبی این کشور محدود به امور غیرنظامی، دفاعی و تحقیقات است و تنها ۱۰ کارشناس در این زمینه استخدام شده بودند. (۱۳) بعد از چهار سال انکار، در سال ۱۹۹۵، عراق تصویر دیگری از تلاش‌های خود را برای کسب سلاح‌های میکروبی ارائه نمود.

دلایل این که چرا عراق موضع خود را در این زمینه تغییر داد کاملاً مشخص نیست، ولی احتمالاً تهدیدهای ناشی از تداوم بازرسی‌ها و بالتبع استمرار تحریم‌های بین‌المللی موجب شد تا عراق در موضع خود تغییر اصول بدهد. در اول ژوئیه‌ی ۹۵، عراق گزارش جدیدی از تلاش‌ها یا فعالیت‌های خود در زمینه‌ی سلاح‌های میکروبی را به بازرسان آنسکام ارائه نمود. در یک بیانیه‌ی کوتاه شفاهی، کارشناسان عراقی اعتراف کردند که ماهیت برنامه‌ی میکروبی عراق "تهاجمی" بوده و مدت زمان این برنامه از آوریل ۱۹۸۶ تا تابستان ۱۹۹۰ بوده است. علاوه براین، آنها آشکار ساختند که عراق در واقع میزان بالایی آنتراکس و سم بوتولینیوم را در سایت الحکم تولید کرده است. با وجود این موارد عراق باز هم قویاً منکر تسلیحاتی کردن هرگونه عامل میکروبی بود. (۱۴)

افشاگری ماه ژوئیه‌ی عراق تناقض‌های جدیدی را مطرح کرد، به طوری که ادعاهای عراق با اطلاعات آنسکام انطباق نداشته و برخی اطلاعات به ویژه در مورد تسلیحاتی شدن عوامل میکروبی یا وجود نداشتند و یا مبهم بودند. کارشناسان آنسکام معتقد بودند که عراق اطلاعات را پنهان می‌کند و مدارک مربوط به تسلیحاتی شدن یا آشکار کردن ارتباطات نظامی یا برنامه‌ی سلاح‌های میکروبی را ارائه نمی‌کند. عراق از پذیرش ارتباط بین تولید عوامل سلاح‌های میکروبی و نیازهای نظامی سرباز می‌زد که منجر به تحدید تلاش‌های آنسکام برای فهم دامنه‌ی کامل برنامه‌های سلاح‌های میکروبی می‌گردید.

در ۷ اوت ۱۹۹۵، ژنرال حسین کامل حسن‌المجید بازیگر اصلی در برنامه‌های سلاح‌های کشتار جمعی عراق و داماد صدام، به اردن گریخت. خروج وی از کشور زمینه را برای افشای اطلاعات کلیدی در برنامه‌ی سلاح‌های میکروبی و دیگر موضوع‌های مربوط به فعالیت آنسکام فراهم نمود. این موضوع موجب شد تا عراق مجموعه‌ی بی‌اسناد مخفی

شده‌ی سابق را که با فعالیت‌های تسلیحاتی ممنوعه مرتبط بود علنی و به طور قابل ملاحظه‌ی فعالیت‌ها در تمامی زمینه‌های تسلیحاتی را اصلاح و تکمیل نماید.^۱

درست ۱۰ روز پس از فرار حسین کامل، عراق شرح کاملاً جدیدی از برنامه‌ی جنگ افزارهای میکروبی گذشته را ارائه نمود. افشای جدید شامل موارد تسلیحاتی شدن عوامل میکروبی، فعالیت‌های تولیدی بیشتر، تحقیقات و سایت‌های ذخیره‌ی تسلیحات می‌گردید. گزارش ارائه شده به آنسکام از نظر محتوا با گزارش‌های قبلی متفاوت بود و در آن تاریخ فعالیت برنامه‌ی جنگ افزارهای میکروبی عراق تشریح شده بود.

افشای برنامه‌ی سلاح‌های میکروبی عراق

افشای برنامه‌ی سلاح‌های میکروبی عراق در اواخر ماه اوت ۱۹۹۵ حاکی از آن بود که در سال ۱۹۷۴ دولت عراق سیاست کسب سلاح‌های میکروبی را اتخاذ نموده بود. (۱۵) تلاش‌های اولیه برای آغاز برنامه‌ی تحقیقات سلاح‌های میکروبی در اواخر دهه‌ی ۷۰ با شکست مواجه شد؛ ولی تا سال ۱۹۸۵ تشکیلات دولتی موتانه^۲ - تأسیسات اصلی عراق برای تحقیقات و توسعه، تولید و تسلیحاتی کردن سلاح‌های شیمیایی - برنامه‌ی جامع سلاح‌های میکروبی را نیز آغاز نمود. گفته می‌شود که تحقیقات در موتانه شامل کار با عوامل باسیلوس آنتراسیس (آنتراکس) و کلوستریدیوم بوتالینیوم یا سم بوتالینیوم با هدف بیماری‌زایی^۳ رشد و شرایط هاگ‌زایی^۴ و عوامل ذخیره‌سازی بود.

در سال ۱۹۸۷، برنامه‌ی سلاح‌های میکروبی از موتانه به تأسیسات سلمان پاک که قبلاً توسط BW-1 بازرسی شده بود، منتقل شد. ادامه‌ی فعالیت‌های میکروبی در سلمان پاک مستلزم کسب مواد، تجهیزات و کارکنان بیشتر بود. هدف از این برنامه، کاربرد انواع تسلیحات

---

1. Documentation related to the biological weapons program was limited to a handful of research and photographs, a sparse amount compared to the release of chemical weapons and ballistic missile program documentation.

2. Muthanna State Establishment

3. Pathogenicity

4. Sporulation

و عوامل میکروبی بود. اثرات عوامل میکروبی بر حیوانات بزرگ نظیر سگ، گوسفند و میمون در آزمایشگاه‌های ویژه و نیز در محیط، مورد آزمایش قرار گرفت و مطالعات برای تولید انبوه آنتراکس و بوتولینیوم آغاز شد. گفته می‌شود آنتراکس حدوداً در مارس ۱۹۸۹ در سایت سلمان پاک آغاز شد. تحقیقات پیرامون دیگر عوامل میکروبی نظیر کلوستریدیوم پرفینگن (یا گاز قانقاریا)، افلاتوکسین و تریکوتیسین میکوتوکسین T-2 and DAS، نیز در سایت سلمان پاک آغاز شد.

از آنجا که تصمیم در مورد اجرا و پیشبرد یک برنامه‌ی کامل میکروبی در سطوح بالای عراق اتخاذ شده بود، در سال ۱۹۸۸ سایت جدیدی برای تولید سلاح‌های میکروبی در الحکم انتخاب شد.

طرح اولیه‌ی این سایت از سایت اصلی سلاح‌های شیمیایی اقتباس شده بود به طوری که شامل حومه‌ی وسیع امنیتی و ساختمان‌های پراکنده در سطح گسترده بود. در تأسیسات الحکم، احتمالاً تا سال ۱۹۸۹، تولید سم بوتولینیوم و آنتراکس برای اهداف تسلیحاتی آغاز شده بود. در مجموع تولید حدود ۶۰۰۰ لیتر سم کنسانتره بوتولینیوم و ۸۴۲۵ لیتر آنتراکس در تأسیسات الحکم اعلام شد.

در سال ۱۹۸۹ تولید افلاتوکسین به مؤسسه یا سایت دیگری موسوم به فودیلیه^۱ منتقل شد. عراق اعلام کرد که از آوریل - مه ۱۹۹۰ تا دسامبر ۱۹۹۰ این مؤسسه برای تولید افلاتوکسین در فلاکس‌ها یا دبه‌های مخصوص مورد استفاده قرار گرفت. در مجموع تقریباً تولید حدود ۱۸۵۰ لیتر سم به شکل محلول در فودیلیه اعلام گردید.

تحقیقات مربوط به سم ریسین^۲ در سال ۱۹۸۸ آغاز شد. پس از آزمایش‌های سم‌شناسی همراه با برنامه‌ی سلاح‌های شیمیایی در موتابه، ۱۰ لیتر کنسانتره‌ی ریسین نیز تهیه گردید. سم ریسین در گلوله‌های توپ، جاسازی و آزمایش‌های میدانی یا خارج از آزمایشگاه آن نیز انجام شد. البته عراق اعلام کرد که آزمایش‌های مذکور ناموفق بوده و لذا پروژه‌ی مربوطه متوقف گردید.

1. Fudailiah

2. Ricin

با آغاز تحقیقات ویروسی، برنامه‌ی میکروبی عراق در سال ۱۹۹۰ گسترش یافت. پس از فعالیت‌های اولیه در مؤسسه‌ی سلمان پاک، برنامه‌ی سلاح‌های میکروبی با تولید واکسن بیماری پا و دهان‌گسترش پیدا کرد. عراق اعلام کرد که پیشرفت کمی در این زمینه حاصل گردید و هیچ‌گونه عامل ویروسی در حجم انبوه تولید نشد. تلاش‌های تسلیحاتی شدن عوامل میکروبی توأم با برنامه‌ی پیشرفته‌ی سلاح‌های شیمیایی انجام می‌شد. گفته می‌شود که از سال ۱۹۸۸ تا ۱۹۹۰، تلاش‌های تسلیحاتی کردن شامل آزمایش‌های میدانی بمب‌های هوایی، گلوله‌ی توپ و راکت‌های توپخانه غیرهدایتی می‌گردید. آزمایش‌ها با عوامل میکروبی واقعی و نیز شبیه‌سازی انجام می‌گرفت.

در اواخر سال ۱۹۹۰، عراق پروژه‌ی تانک (مخزن) اسپری سلاح‌های میکروبی را آغاز کرد. این کشور قصد داشت تا مخزن حاوی سلاح‌های میکروبی را بر هواپیمای با خلبان یا بدون خلبان (کنترل از راه دور) نصب کند و با ۲۰۰۰ لیتر آنتراکس منطقه‌ی هدف را با افشاندن یا رویه‌ی سمپاشی آلوده کند. آزمایش‌های میدانی این سیستم در ژانویه‌ی ۱۹۹۱ انجام گرفت، ولی ناموفق اعلام شد. به منظور اجرای این پروژه، چهار تانک (مخزن) ساخته و آماده شدند. عراق در راستای تلاش خود برای پنهان کردن برنامه‌ی سلاح‌های میکروبی، ادعا نمود که تمامی مخازن مذکور طی جنگ یا به طور یک جانبه در سال ۱۹۹۱ نابود شدند.

عراق اعلام نمود که عوامل میکروبی در بمب‌های هوایی R-400 و کلاهک موشک‌های بالستیک الحسین تعبیه شده بودند. این سلاح‌ها در ژانویه‌ی ۱۹۹۱ مستقر و آماده‌ی استفاده بودند. عراق مدعی است که در تابستان ۱۹۹۱، به طور یک جانبه تمامی کلاهک‌های مذکور را همراه با تمامی عوامل میکروبی باقیمانده در مؤسسه‌ی الحکم نابود کرده است.

تا اکتبر ۱۹۹۵، عراق تولید دست کم ۱۹۰۰۰ لیتر سم کنسانتره‌ی بوتولینیوم را همراه با کاربرد تقریباً ۱۰۰۰۰ لیتر در مهمات؛ ۸۵۰۰ لیتر کنسانتره‌ی آنتراکس با حد ۶۵۰۰ لیتر از آن در مهمات؛ ۲۲۰۰ لیتر کنسانتره‌ی افلاتوکسین (و احتمالاً ۱۵۸۰ لیتر پر شده در مهمات) را اعلام کرد.

تداوم نگرانی‌ها، تداوم بازرسی‌ها

افشای برنامه‌ی میکروبی عراق در ژوئیه‌ی ۱۹۹۵، نه تنها مؤید تردیدهای آنسکام از سال ۱۹۹۱ بود بلکه موجب گشایش باب جدیدی در تحقیقات و بازرسی‌ها گردید و کارشناسان آنسکام بر بررسی دامنه‌ی برنامه‌ی اعلام شده‌ی میکروبی جدید، متمرکز شدند. در این مرحله مشکل آنسکام، کمیت بازرسی از عوامل و سلاح‌های میکروبی تولید شده بود. از ۱۹۹۵ تا ۱۹۹۷ ده‌ها بازرسی پیرامون سلاح‌های میکروبی انجام شد. نتایج اکثر آنها در مورد بخش‌های مختلف اظهارنامه‌های عراق مبهم است. زمانی که این اشتباه‌ها به حد کفایت می‌رسید، عراق مبادرت به افشای کامل و نهایی می‌کرد و فرآیند بازرسی تکرار می‌شد. در مجموع، عراق سه بار FFCD سلاح‌های میکروبی و چهار بار پیش نویس در این مورد ارائه نمود. آخرین FFCD در ۱۱ سپتامبر ۱۹۹۷ ارائه شد.^(۱۶) در پاسخ به درخواست عراق مبنی بر این که آنسکام کاملاً برنامه‌ی سلاح‌های میکروبی این کشور را آشکار نکرده و نیز درخواست برای ارزیابی مستقل از اظهارنامه‌های سلاح‌های میکروبی، در سال‌های ۱۹۹۷ و ۱۹۹۸ آنسکام سه گروه از کارشناسان بین‌المللی در زمینه‌ی بیولوژی، بیوتکنولوژی و سلاح‌های میکروبی به منظور ارزیابی FFCD را در این کشور ایجاد کرد. در این گروه‌ها تعداد کمی از کارشناسان آنسکام حضور داشتند و بیشتر کارکنان عضو کمیسیون نبودند. در هر سه مورد، گروه‌ها دریافتند که FFCD از نظر محتوا و دقت تهی است.^(۱۷) سومین گروه در مارس ۱۹۹۸ یک اجلاس ارزیابی بین‌المللی در وین برگزار نمود و به این نتیجه رسید که مجموعه‌ی این موضوع‌ها وجود دارند که یا ناقص هستند و یا در ارزیابی آنها دقت اعمال نشده و یا برخی موضوع‌ها اصلاً وجود ندارند. کارشناسان مشخص کردند که قبل از آن که اظهارنامه‌های عراق در مورد برنامه‌هایش مقبول واقع شود، بخش اعظمی از فعالیت‌های سلاح‌های میکروبی عراق هنوز مستلزم اعلام و روشن سازی بیشتر است. هم‌چنین اجلاس ارزیابی فنی به این نتیجه رسید که FFCD فاقد اطلاعات مستند در موضوع‌های اصلی، مقاصد و وضعیت جاری برنامه‌ی تهاجمی میکروبی است و عراق نتوانسته منطبق، توجیه و ضرورت سازمان‌ها یا سایت‌های فعال در برنامه‌های میکروبی از جمله موارد آزمایش سلاح‌ها، تحقیقات و توسعه، تولید، انباشت و پرکردن تسلیحات، استقرار و انهدام سایت‌های نظامی و اسناد و عوامل

میکروبی را ارزیابی یا توجیه نماید.

برخی از مهم‌ترین مسایل، مربوط به "مواد" است. FFCD نحوه‌ی کسب یا تدارک مواد، مهمات و تجهیزات را به طور کافی تبیین نمی‌کند. اختلاف اصلی در مورد مقادیر زیادی مواد رشد میکروبی است که هنوز حل و فصل نشده است. شمارش کلی مصرف مواد رشد ناقص بوده و بخش اعظمی از آنها براساس محاسبات تخمینی عراقی‌هاست و بسیاری نیز براساس تخمین‌های دیگر می‌باشد. شواهد مستند هیچ یک از ارزیابی‌های تخمینی را تأیید نمی‌کند. خلاصه، اجلاس ارزیابی فنی به این نتیجه رسید که مقادیر اعلام شده‌ی عوامل تولید شده‌ی میکروبی، مستند نمی‌باشد.

نتایج تلاش‌های تحقیقات مربوط به سلاح‌های میکروبی عراق نیز برای اجلاس ارزیابی فنی نامشخص بود. هم‌چنین کارشناسان، منطق عراق را برای توجیه فعالیت در زمینه‌های مهندسی ژنتیک، ریسین، مایکوتوکسن‌ها و تحقیقات ویروسی، غیرقابل درک می‌دانستند. علاوه براین، گروه در مورد میزان پیشرفت در تحقیقات ویروسی اطمینان حاصل نکرد. از نظر فنی یا سم‌شناسی، توجیه تولید افلاتوکسین از سوی عراق ناکافی و فاقد اعتبار بود.

موضوع‌های تسلیحاتی شدن، تولید و انهدام یک جانبه نیز موجب نگرانی‌های بیشتری بود. عراق یک شرح کامل از تعداد، انواع و تشریح تک تک سیستم‌های سلاح‌های میکروبی ارائه نکرده است. اظهارنامه‌های عراق در مورد انهدام یک جانبه‌ی انواع کلاهیک موشک‌های الحسین که مجهز به عوامل میکروبی شده‌اند، با شواهد فیزیکی موجود انطباق ندارد. توضیح عراق در مورد پروژه‌ی نصب مخزن میکروبی افشانی توسط هواپیما از هر نظر به ویژه ابعاد طراحی، تدارک، آزمایش و تولید ناقص است. به دلیل اطلاعات محدود در FFCD امکان هیچ‌گونه ارزیابی مطمئنی از میزان تولید بمب‌های پر شده با عوامل میکروبی یا سرنوشت آنها وجود ندارد.

اجلاس بین‌المللی ارزیابی فنی درباره‌ی اختفا و برنامه‌ی سلاح‌های میکروبی عراق اظهار نگرانی نمود. باوجود این واقعیت که برنامه‌ی سلاح‌های میکروبی عراق تا سال ۱۹۹۵ از دید کمیسیون مخفی شده بود، علت یا منطق اختفا و دیگر اقدام‌ها در این زمینه برای پنهان

کردن برنامه‌ی میکروبی یا سازمان‌های ذی‌ربط، وجود ندارد. عراق مدعی است که برنامه‌ی سلاح‌های میکروبی در سال ۱۹۹۱ لغو گردید؛ این درحالی است که تأسیسات، مواد رشد، تجهیزات و گروه‌های اصلی کارشناسان عراقی در الحکم کماکان وجود داشتند.

عراق مدعی است که شرح کاملی از برنامه‌ی سلاح‌های میکروبی ارائه کرده است؛ درحالی که آخرین ارزیابی آنسکام که مورد تأیید سه گروه مستقل از سوی کارشناسان خارجی می‌باشد، کاملاً با ادعاهای عراق در تعارض است. در آوریل ۱۹۹۸، کمیسیون به شورای امنیت سازمان ملل گزارش کرد که موارد اعلام شده از سوی عراق در سپتامبر ۱۹۹۷ «هنوز به طور کامل برنامه‌ی سلاح‌های میکروبی را پوشش نمی‌دهد. FFCD عراق ناقص، ناتمام و دارای اشتباه‌ها و اختلاف‌های عمده است که موجب شکاف اطلاعاتی می‌شود. FFCD یک درک یا فهم واضح از وضعیت جاری برنامه‌ی سلاح‌های میکروبی یا زمان اختتام آن ارائه نمی‌کند».^(۱۸)

مسیر آینده

در ۵ اوت ۱۹۹۸، شورای عالی فرماندهی انقلاب عراق به عنوان بزرگ‌ترین نهاد تصمیم‌گیری این کشور اعلام نمود که در زمینه‌ی خلع سلاح دیگر با کمیسیون ویژه‌ی سازمان ملل و تیم‌های بازرسی همکاری نخواهد کرد و هیچ‌گونه اطلاعات یا توضیحاتی در مورد فعالیت‌های ممنوعه ارائه نخواهد نمود.^(۱۹) این تصمیم عراق مانع هرگونه پیشرفتی در آشکار شدن دامنه و عمق کامل برنامه‌های سلاح‌های میکروبی این کشور شد.

به منظور از سرگیری بازرسی‌ها به قصد دستیابی به اهداف قطعنامه‌ی ۶۸۷ شورای امنیت در کوتاه‌ترین زمان، عراق باید سه اقدام زیر را انجام دهد: ابتدا، عراق باید شرح نهایی یا افشای کامل و صحیحی از فعالیت‌های خود در زمینه‌ی سلاح‌های میکروبی ارائه نماید. این سند، سنگ بنای تعهدات عراق طبق قطعنامه‌های شورای امنیت می‌شود؛ بدون این اقدام، امکان هیچ پیشرفت واقعی وجود نخواهد داشت. دوم، عراق باید FFCD را همراه با داده‌ها و شواهد ارائه نماید. این اطلاعات تکمیلی می‌تواند به شکل مصاحبه با شاهدین، اسناد یا مدارک فیزیکی باشد. این اطلاعات به هر شکلی که باشد باید با اطلاعات موجود در آنسکام

که از بازرسی‌های در محل، صادرکنندگان و دیگر منابع اطلاعاتی اخذ شده، منطبق باشد. در نهایت عراق باید با ارایه‌ی دسترسی کامل به هر سایت در هر زمان، فرآیند تحقیق و تفحص FFCD را تسهیل نماید که مستلزم دسترسی به اسناد و کارکنان (سایت‌ها) برای انجام مصاحبه می‌باشد.

نتیجه

در پایان جنگ خلیج فارس، شورای امنیت سازمان ملل، نهاد جدیدی را به نام «کمیسون ویژه‌ی سازمان ملل» (آنسکام) ایجاد کرد. آنسکام مسؤول بازرسی از توانمندی‌های سلاح‌های کشتار جمعی عراق و انهدام آنها گردید و در این راستا از این کشور خواسته شد تا اظهارنامه‌ی کاملی از برنامه‌های سلاح‌های کشتار جمعی خود ارایه و به طور کامل به بازرسان آنسکام کمک نماید.

به دلیل شکست مستقیم عراق در عرصه‌ی نظامی و آتش‌بس تحمیلی، شورای امنیت به آنسکام حقوق دسترسی و بازرسی‌های گسترده‌ی تفویض نمود. با توجه به ماهیت منحصر به فرد این شرایط، احتمالاً تکرار این ترکیبات در فرآیند کنترل تسلیحات در آینده بعید می‌نماید. لذا ویژگی‌های کار آنسکام در عراق مستقیماً با کنوانسیون منع سلاح‌های میکروبی یا هر گونه رژیم عدم اشاعه یا کنترل تسلیحات انطباق ندارد.

برخی براین باورند که ایجاد ساز و کاری برای بازرسی سلاح‌های میکروبی به منظور کشف عدم پای‌بندی، هدفی دست نیافتنی است. ولی، آنسکام ثابت نمود که کشف یک برنامه‌ی مخفی میکروبی حتی اگر به دقت هم پنهان شده باشد، غیر ممکن نیست. با وجود تلاش‌های جدی طی چندین سال، آنسکام توانست اساسی را پایه‌ریزی کند که تنها یک نتیجه داشت و آن هم اعتراف عراق به داشتن یک برنامه‌ی میکروبی تهاجمی است. هم‌چنین آنسکام نشان داد که چنین تحقیق یا تفحصی ممکن است و مستلزم بازرسی‌های بسیار مداخله جویانه و طولانی همراه با تهدید تحریم‌ها و نیروی نظامی می‌باشد.

به منظور افشا و علنی کردن برنامه‌ی میکروبی عراق، آنسکام کار خود را با شواهد و مدارک جزئی شروع کرد. در بادی امر چنین به نظر می‌رسید که تک تک این مدارک فاقد

اهمیت لازم است، ولی مجموع مدارک و شواهد تصویر وسیعی از فعالیت‌های عراق را به نمایش درآورد. بعدها این تصویر برای برجسته کردن عناصر اطلاعات بازرسی‌هایی که با اظهارنامه‌های عراق منطبق نبودند، مورد استفاده قرار گرفت. موارد ناسازگار و اختلافی، دیدگاه‌های آنسکام را تأیید نمود.

آنسکام نشان داد که ارزش رهیافت سامان یافته (سیستماتیک) در مورد بازرسی‌های سلاح‌های میکروبی بیش از جست و جو برای عناصر واحد و اقدام‌های مجرد است. مشکل توانمندی‌های دو منظوره، در کنترل سلاح‌های میکروبی، تنها از طریق یک نوع تجهیزات یا موارد خاص مورد بررسی قرار نگرفت، بلکه توانمندی‌ها به طور جامع و به عنوان یک مجموعه مد نظر قرار گرفتند. در واقع، ترکیب توانمندی‌های دو منظوره‌ی عراق و هدف مشخص آنها، جامعه‌ی بین‌المللی را در مورد فریب و نیرنگ عراق متقاعد نمود.

در نهایت، تجربه‌ی جامعه‌ی بین‌المللی در مورد برنامه‌ی سلاح‌های میکروبی عراق باید نشان دهد که اگر کشوری دلیل قاطعی برای دست‌یابی یا تولید یک توانمندی راهبردی در زمینه‌ی سلاح‌های کشتار جمعی داشته باشد، با وجود پی‌آمدهای بین‌المللی آن می‌تواند این هدف را پی‌گیری نماید. اقدام‌های عراق در ۵ اوت ۱۹۹۸، مبین این نکته از دیدگاه خشن آن می‌باشد. جامعه‌ی بین‌المللی به ویژه کنترل‌کنندگان تسلیحات نباید توانمندی‌های چنین ملت-کشوری را با چنین منافع ملی بارزی ناچیز شمارند.

- با تشکر از نمایندگی جمهوری اسلامی ایران - ژنو

شوریه‌ی علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

کتاب‌شناسی

1. Black Stephen, "UNSCOM and the Iraqi Biological Weapons Program: Implications for Arms Control", Current Problems Of Biological Warfare and Disarmament; (Editor: Susan Wright); Politics and the Life Sciences, March 1999.
2. United Nations Security Council Resolution 687, 1991.
3. United Nations Security Council Resolution 707, 1991.
4. See for example the Gulf Link Collection of US Government on the Iraqi BW program Declassified in 1997-98 (<http://www.gulflink.osd.mil>).
5. United Nations Security Council, S/23165, 1991.
6. United Nations Security Council, S/23165, 1991.
7. United Nations Security Council, S/23993, 1992.
8. United Nations Security Council, S/1994/1138, 1994.
9. United Nations Security Council, S/22871, 1991.
10. United Nations Security Council, S/1995/284, 1995.
11. United Nations Security Council, S/1995,284, 1995.
12. Op. Cit.
13. United Nations Security Council, S/1995,864, 1995.
14. Op. Cit.
15. The Data in this Section is Drawn from United Nations Security Council, Note by the Secretary General, S/1995/864, 11 Oct 1995. This Portrayal of the Iraqi program is probably Accurate only in Broad Terms. This Description is Illustrative, but not Verified in Specifics or Scope.
16. United Nations Security Council, S/1997,774, 1997.
17. United Nations Security Council, S/1998,332, 1998.
18. Op. Cit.
19. United Nations Security Council, S/1998,767, 1998.

پڙهه ښکاره علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی